

UOT 930 (094.2) : 351 (470.26)**AZƏRBAYCAN DAXİLİ İŞLƏR ORQANLARININ
VƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
İTERPOL SİSTEMİNDƏ FƏALİYYƏTİ TARİXİNDƏN****T.D.MƏMMƏDOV*****AMEA-nın A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu
tohid mamedov @mail.ru***

Bütün tarixi dövrlərdə Azərbaycan Daxili İşlər orqanlarının bir məqsədi mövcud olmuşdur: xalqa xidmət etmək, ictimai asayışı gözləmək, cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparmaq.

Müstəqillik dövründə mövcud olmuş Azərbaycan İnterpolun Milli Mərkəzi Bürosu Daxili İşlər orqanları və hüquq mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq şəraitində Beynəlxalq cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparır.

Açar sözləri: Azərbaycan Respublikası, polis, İnterpol, Prezident, Milli Mərkəzi Büro

Azərbaycanda mövcud olan ictimai-siyasi sabitlik Respublikamızın müstəqillik tarixinin ən mühüm nailiyyətlərindən biridir. Məhz Ümummillî Lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıdışından sonra böyük fədakarlıqlar hesabına əldə edilən sabit şərait vətəndaşların təhlükəsizliyinin və sosial rifahının təmin edilməsinə, respublikamızın davamlı inkişafına, beynəlxalq aləmdə mövqeyinin möhkəmləndirilməsinə imkan yaratmış, iqtisadiyyatda və siyasətdə mühüm nailiyyətlərin qazanılmasını şərtləndirən amil kimi çıxış etmişdir [1, №201(4717)].

Azərbaycan Daxili işlər orqanlarının tarixi Azərbaycan xanlıqları dövrünə təsadüf edir. Məhz həmin dövrdə asayışı təmin etmək üçün naibliklər yaradılmışdır, həmin naibliklərdə onlarca darğa fəaliyyət göstərirdi. Həmin darğalar ilk polis funksiyasını yerinə yetirib. Onlar hazırda fəaliyyət göstərən sahə müvəkkili funksiyasını yerinə yetirirdi. Darğalar əsasən əhali çox olan yerlərdə, bazarlarda, ticarət mərkəzlərinin yaxınlığında və sair fəaliyyət göstərirdi. Onlar icra etdikləri işlər barədə öz naiblərinə hesabat verir və aldıkları yeni sərəncamları yerinə yetirirdilər.

Quzey Azərbaycan Rusiyaya birləşdirildikdən sonra polis ilk rəsmi orqan kimi fəaliyyətə başlamışdır. İlk uyezd polis idarəsinin əsası 1840-cı ilin aprelində Gəncədə, daha sonra Şamaxıda, Qubada, Bakıda, Şuşa və Şərurda,

Dərələyəzdə, eyni zamanda Şəkidə, Ordubadda, Salyanda, Zaqatalada, Şamaxıda, Naxçıvanda, Şuşada, Qubada polis idarələri yaradılmışdır. Həmin polis idarələri quberniya rəhbərliyinin tabeçiliyində olub, əsas vəzifələrini yerinə yetirməklə yanaşı, xırda ticarət hadisələrində müəyyən mənada məhkəmə funksiyasını da yerinə yetirirdilər. O illərdə şəhər polismeystrləri xırda oğurluq və dələduzluq faktları üzrə özləri məhkəmə aparır və cinayət törətmiş şəxslərin cəzasını verirdilər. O, dövrdə şəhərlərdə hələ ictimai idarəetmə orqanları yox idi, ona görə də şəhər təsarrüfatını da polis idarə edirdi. O, vaxt rəsmi orqan kimi fəaliyyətə başlayan polismeystrlər və prodniçilər idarəsinin nəzdində məhəllə nəzarətçiləri, pristavlar deputat və polis əməkdaşları fəaliyyət göstərirdilər. Həmin dövrdə polisin əsas fəaliyyətindəki kimi asayiş qorumaq, əminamanlığı təmin etməkdən ibarət idi [2, 4].

Yuxarıda göstərdiyimiz tarixi faktlar deməyə əsas verir ki, Azərbaycan Polisinin tarixi hələ xanlıqlar dövründən fəaliyyətə başlamışdır.

Sonrakı dövrdə Bakının Balaxanı-Sabuncu ərazisindəki neft mədənlərinin mühafizəsini təmin edən polis qurumu fəaliyyət göstərmişdir. Balaxanı-Sabuncu polismeystrliyi dalan polis qurumu 19-cu əsrin sonlarında Bakı neft sənayesinin sürətlə inkişaf etdiyi bir vaxtda 1897-ci ildə yaradılmışdır. Həmin qurumu 1917-ci il aprelin 17-də Bakı xalq komissarları soveti ləğv etmişdir.

Bakı Qafqaz İslam Ordusu tərəfindən azad olunduqdan sonra Cumhuriyyət hökumətinin qərarı ilə yenidən bərpa edilmiş, şəhərin neft mədənləri rayonunda qayda yaradılması ona həvalə olunmuşdur. Əsasən 7 polis məntəqəsinə (Sabuncu, Ramana, Zabrat, Balaxanı, Suraxanı, Binəqədi, Corat) bölünmüşdür. Məntəqələrə pristavlar başçılıq edirdilər [3,243].

Bakı Polismeysterliyi Bakı şəhərində asayiş və qayda-qanunu qoruyan qurumdur. Bakı qradonaçəlnikliyi (şəhər rəisliyi) haqqında Rusiya senatının 1906-cı il 28 oktyabr tarixli müvəqqəti əsasnaməsinə uyğun olaraq, Bakı şəhər polis idarəsi əsasında yaradılmışdır. Bakı polismeystrliyi 1907-ci il yanvarın 1-dən Balaxanı – Sabuncu polis idarəsi ilə yanaşı, Bakı şəhər rəisliyinin polis funksiyasını yerinə yetirirdi. 1917-ci ildə Bakıda sovet hakimiyyəti elan edilməsi ilə əlaqədar ləğv olunmuşdur. Cumhuriyyəti dövründə yeni idarəçiliyin təşkilinə qədər Rusiya qanunlarının Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti ərazisində qüvvədə saxlanması haqqında Azərbaycan hökumətinin 1918-ci il 23 iyun tarixi qərarından sonra Bakı polismeystrliyi yenidən fəaliyyətə başlamışdı. 1919-cu il aprelin 25-də Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti hökuməti güya Bakı şəhərində ermənilərə qarşı zorakılıq hallarının baş verməsi ilə əlaqədar aparılmış təhqiqatlar barədə Bakı Polismeystrliyinin məlumatını müzakirə etmişdir. Daxil olmuş ərizələrin tam əksəriyyətinin əsassız və böhtan olduğu aşkara çıxarıldı. Hökumət Daxili İşlər Nazirliyinə tapşırmışdır ki, görülmüş tədbirlərdən asılı olmayaraq, yalan və əhali arasında gərginlik yaranan şaiyələrin yayılması təqsirli bilinən şəxslər məhkəmə məsuliyyətinə cəlb edilsinlər [4, 233].

Bakı Xalq Daxili İşlər Komissarlığı S.Şaumyanın başçılıq etdiyi Bakı Xalq Komissarları Sovetinin (X.K.S) hakimiyyət orqanı idi. Bakı Fəhlə, Əsgər və Matros Deputatları Sovetinin 1918-ci il 25 aprel tarixli qərarı ilə yaradılmışdır.

Bakı Soveti Hakimiyyəti ələ alındıqdan sonra cəza orqanlarının fəaliyyətini öz səlahiyyətinə keçirməyə, Sovet hakimiyyətini möhkəmləndirmək və onun düşmənlərinə qarşı mübarizə aparmaq üçün onlardan istifadə etməyə çalışırdı. XDİK-in qeyri millətlərin nümayyəndləri tərəfindən başçılıq edilən cəza əməliyyatları, başlıca olaraq türk – müsəlman əhaliyə qarşı yönəldilmişdir. Xalq Daxili İşlər Komissarlığı Bakı XKS-nin sükutu ilə (1918-ci il 31 iyun) ləğv edilmişdir [4, 33].

Sonrakı dövrdə Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti hökumətinin Daxili İşlər Nazirliyi Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti dövründə ölkədə ictimai asayiş, qanunculugu və huquq normalarını qoruyan dövlət orqanı kimi fəaliyyət göstərirdi. 1918-ci il may ayının 28-də Azərbaycan Milli Şurasının qərarı ilə Fətəlixan Xoyski tərəfindən Tiflisdə təşkil edilmiş birinci Azərbaycan xalq cumhuriyyəti hökumətində F.X.Xoyski Nazirlər şurasının sədri ilə yanaşı həm də daxili işlər naziri vəzifəsini icra edirdi. DİN-yi mürəkkəb tarixi dövrdə ölkədə hökm sürən anarxiyanın qarşısının alınması, qanunçuluğun bərqərar edilməsi, ölkədə vətəndaşların şəxsi və əmlak təhlükəsizliyinin təmin olunması, cinayətkarlıqla mübarizə aparılması, bununla ölkədə sabitlik yaradılmasında mühüm rol oynamışdır [5, 298-299].

Yeni yaradılmış ADR cəmi 23 ay yaşamışdır. Azərbaycan Rusiyanın 11-ci ordusu tərəfindən işgal olundu, beləliklə, bolşeviklər hakimiyyətə gəldi. Yeni Respublikanın ilk daxili işlər naziri Həmid Sultanov olmuşdur. Elə ilk gündən polis adı dəyişdirildi və məlum olduğu kimi, milis adı qəbul edildi. Bütün inzibati ərazilərdəki pristavlar işdən götürüldü, yerlərinə komissarlar qoyuldu. Dairə milis idarələri yaradıldı, qəza idarələri onlara tabe edildi. Qəza İdarələri öz tabeliyindəki milis sahələrinə rəhbərlik edirdi. 1920-1940-cı illərdə milisin 500-qədər əməkdaşı cinayətkarlığa qarşı mübarizədə həlak olmuş, 1937-1939-cu illərdə onun yalnız rəyasət heyyyətindən 320 nəfərə qədər represiyaya uğramışdır. 1941-1945-ci illər müharibəsində isə 800 nəfərə yaxın milis əməkdaşı cəbhəyə yollanmış, onlardan bir çoxu geri dönməmişdir .

1946-cı ilin martında Azərbaycan Daxili İşlər Nazirliyi adı təsis olunmuşdur. Azərbaycan KPMK-nın 1982-ci il oktyabr plenumunda qəbul edilmiş qərarla hüquq-mühafizə orqanları qarşısında aşağıdakı tələblər qoyulmuşdur: işdə süründürməçiliyə son qoyulmalı, cinayətlərin başvermə səbəbləri və onun zəmini aşkar edilməli, onlar aradan qaldırılmalıdır. Həmin plenumda Azərbaycan KPMK-nın birinci katibi işləmiş Heydər Əliyev çıxış etmiş, hüquqmühafizə orqanlarının fəaliyyətində olan nöqsanları çox ciddi tənqid etmişdir. Ümummilli Liderimiz öz çıxışlarının birində belə deyidi: "Cinayətkarlığa qarşı səmərəli mübarizədə hüquq-mühafizə orqanları kadrlarının seçilməsinin və yerləşdirilməsinin son dərəcədə böyük əhəmiyyəti vardır. Bu iş

həmin orqanların sınınmış və etibarlı işçilərlə, yüksək mənəvi və professional keyfiyyətlərə malik işçilərlə möhkəmləndirilməlidir” [1].

SSRİ süquta uğradıqdan sonra 90-cı illərin əvvəllərində mürəkkəb tarixi proseslərin axarına düşmüş xalqımız doğru yolu seçərək Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında və dövlətçilik naminə fədakar xüsusiyyətləri sayəsində özünün yeni müstəqil dövlətini qura bildi. 1991-ci il oktyabrın 18-də” Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında” konstitusiyaya aktının qəbul edilməsi hələ dövlət müstəqilliyinin reallaşması demək deyildi. Hakimiyyətdə xalqın etimad göstərdiyi siyasi qüvvənin olmaması dövlət idarəçiliyi mexanizminin formalaşmasında ciddi maneəyə çevrilmişdir. Bu illər həm də Daxili İşlər orqanlarının fəaliyyətinin tənəzzül dövrü kimi yadda qaldı. Müxtəlif məsul vəzifələrə təyin edilən təsadüfi və ambisiyalı şəxslərin qanunsuz hərəkətləri, özbaşınalığı, qeyri-peşəkarlığı, cinayətkarlığın səviyyəsi görünməmiş həddə çatmışdı.

Xaos və anarxiyadan cana doyan Azərbaycan xalqı yeganə çıxış yolunu böyük ehtimat bəslədiyi Heydər Əliyevdə görərək onu təkidlə respublika rəhbərliyinə dəvət etdi. Ümummilli Lider 1993-cü ilin 15 iyununda Azərbaycan rəhbərliyinə qayıtdı və həmin gün tariximizə qurtuluş günü kimi daxil oldu.

Ulu Öndərin 1994-cü ilin avqustun 9-da imzaladığı ”cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunculuğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi” fərmanı ilə mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizənin təşkilati-hüquqi bazasını, bu sahədə gələcək uğurların əsasını qoydu. Məhz Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında görülən tədbirlərlə əllərdə olan on minlərlə qanunsuz odlu silah və sursat yığıldı, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan silahlı birləşmələr ləğv edildi, cəmiyyətə meydan oxuyan yüzlərlə cinayətkar dəstə zərərsizləşdirildi. Qısa müddətdə cinayətkarlığın dinamikasında müsbət təməyüllər müşahidə olundu. Qəsdən adamöldürmənin, oğurluqların, qarət və quldurluqların sayı kəskin sürətdə azaldı. İnsanların dinc və rahat yaşaması üçün lazım olan şərait yaradıldı. Vətəndaşların dövlətə, onun hüquq-mühafizə strukturuna inamı bərpa edildi. Eyni zamanda Daxili İşlər orqanları təsadüfi adamlardan, dövlət vəzifələrini özlərinin şəxsi maraqlarına nail olmaq üçün alət vəsaiti hesab edənlərdən təmizlədi, sağlam ab-hava yaradıldı, polisdən uzaqlaşdırılmış yüzlərlə əməkdaş xidmətə qaytarıldı. Dahi Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası, habelə ölkənin bütün sahələrində hüquqi münasibətləri tənzimləyən, demokratik cəmiyyətdə Daxili İşlər orqanları üçün zəruri olan bir çox qanunlar qəbul edildi, fərman və sərəncamlar verildi. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, torpaqlarımızın erməni işğalçılarından azad edilməsi uğrunda 500-dən çox polis işçisi şəhid olmuş, 5 minə yaxın əməkdaş yaralanmışdır, 62 polis işçisi milli qəhrəman adına layiq görülmüşdür [6, №232[5922]].

Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən dərhal sonra Beynəlxalq polis təşkilatı”İnterpolun” 4-10 noyabr 1992-ci il tarixdə Sineqalın Dakar şəhərində keçirilən 61-ci sessiyasında bu mötəbər

təşkilatın bərabərhüquqlu üzvlüyünə qəbul edildi. Azərbaycan Respublikası Nazirlər kabinetinin 9 fevral 1993-cü il tarixli 72 nömrəli qərarı ilə fəaliyyətə başladı. Azərbaycan Respublikasının İnterpolun MMB - su Daxili İşlər nazirliyinin bir qurumu hesab edilir. DİN-nin şöbə və idarələri hüquqmühafizə orqanları ilə beynəlxalq cinayətkarlığa qarşı uğurla fəaliyyət göstərir. Azərbaycan Respublikasında İnterpolun Milli Mərkəzi bürosu baş idarə səlahiyyətindədir. Respublikanın və İnterpolun üzvü olan ölkələrin hüquq mühafizə orqanları arasında cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində informasiya mübadiləsini həyata keçirir. Cinayətlərin qarşısının alınması və açılması məqsədilə digər ölkələrin MMB - lərinə cinayətkarlar, habelə şəxslərin, əşya və sənədlərin axtarışı və sair sorğuların göndərilməsini təmin edir. Bundan başqa beynəlxalq cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində çoxsaylı tədbirləri həyata keçirir [6, 1].

Dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi siyasi kursu ürəkdən qəbul edən və birmənalı dəstəkləyən xalqımız onun davam etdirilməsinin bütün fəaliyyətini Azərbaycanın strateji maraqlarının aliliyinə və işıqlı gələcəyinə həsr edən cənab İlham Əliyev bu tarixi missiyanı öz üzərinə götürərkən demişdir: "Heydər Əliyevin siyasəti yaşamaqdadır, bu zamanın tələbidir, bu yeganə siyasətdir ki, Azərbaycan daha da güclənəcək, Azərbaycan xalqının həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edəcəkdir".

Zati-alilərinin ölkəyə rəhbərlik etdiyi dövrdə ictimai - siyasi həyatın bütün sahələrində böyük uğurlar əldə edilmiş, xalqımız və dövlətimiz üçün taleyüklü sayılan layihələr reallaşmışdır. Respublikamızın iqtisadi və hərbi potensialı, əhalinin həyat səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmişdir.

Prezident İlham Əliyev demişdir: "Azərbaycan polisi bütün bu qanunsuz hərəkətlərin qarşısını çox cəsarətlə, çox qətiyyətlə və lazım olan şəkildə aldı... Çünki polis öz vəzifə borcunu yerinə yetirir, dövlətçiliyin keşiyində durur... Mən bu gün də, Azərbaycan polisini dəstəkləyirəm, polisin inkişafı üçün bütün lazımi tədbirləri görürəm: həm polisin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi üçün, həm də sosial problemlərinin həlli üçün və həm sosial problemlərinin həlli üçün" [7, №232[5922]].

Bu gün Daxili İşlər orqanlarının fəaliyyəti cəmiyyət üçün açıq və sosial yönümlüdür. Əhalinin bütün qrup və təbəqələri vətəndaş cəmiyyətinin institutları ilə qarşılıqlı əlaqədə iş aparır, polis münasibətin öyrənilməsi diqqət mərkəzində saxlanılır və öz növbəsində cinayətkarlığa qarşı mübarizənin nəticələri barədə ictimaiyyət mütəmadi məlumatlandırılır.

Azərbaycan Respublikasının insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə milli fəaliyyət planının icrası o, cümlədən polisə gətirilmə, saxlanılma və məsuliyyət tədbirlərinin tətbiqi prosesində qanunculuğa ciddi riayət olunması, bütövlükdə insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi kimi vacib məsələlər gündəlik nəzarətdədir.

ƏDƏBİYYAT

1. «Azərbaycan» qəzeti. Bakı, 2007, 8 sentyabr.
2. Elbrus Şahmar. Azərbaycan polisi (1-ci kitab), Bakı: Dünya nəşriyyat, 1997, 284 s.
3. Yaqub Mahmudov. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Ensiklopediyası I c. Bakı: Lider nəşriyyatı, 2004, 439 s.
4. Багирова И.С. Политические партии и организации Азербайджана в начале XX века. Баку: Элм, 1997, 282.
5. Behbudov T. Müstəqil Azərbaycan polisinin yaranması və fəaliyyəti (1918-1990-cı illər), Bakı: Elm, 1998, 250 s.
6. Azərbaycan Respublikasında İnterpolun Mill Mərkəzi Bürosunun əcasnaməsi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 9 fevral 1993-cü il tarixli 72 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir, 24 s.
7. «Azərbaycan» qəzeti, 20 oktyabr, 2011-ci il.

ИЗ ИСТОРИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ И НАЦИОНАЛЬНОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО БЮРО ИНТЕРПОЛА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Т.Д.МАМЕДОВ

РЕЗЮМЕ

Во все исторические периоды основными целями Органов Внутренних Дел Азербайджанской Республики были служение народу, поддержание общественного порядка, борьба с преступностью.

Созданное в период независимости Национальное Центральное Бюро Интерпола в Азербайджане совместно с органами Внутренних Дел и Правоохранительными органами ведет борьбу с международной преступностью.

Ключевые слова: Азербайджанская Республика, полиция, Интерпол, президент, Национальное Центральное Бюро

FROM THE HISTORY OF ACTIVITIES OF THE AZERBAIJAN NATIONAL CENTRAL BUREAU OF THE INTERNAL AFFAIRS ORGANS OF THE AZERBAIJAN REPUBLIC AND INTERPOL

T.D.MAMMADOV

SUMMARY

Throughout history the bodies of Internal Affairs of the Republic has served the nation, public order and the struggle against crime. National Central Bureau of INTERPOL in Azerbaijan in cooperation with the bodies of Internal Affairs and security forces struggles against international crime.

Key words: the Republic of Azerbaijan, the police, Interpol, President, National Central Bureau